

NGHIÊN CỨU PHÁT TRIỂN LOÀI SIM (*Rhodomyrtus tomentosa* (Ait.) Hasst)

Trần Ngọc Hải¹

¹Trường Đại học Lâm nghiệp

TÓM TẮT

Sim (*Rhodomyrtus tomentosa* (Ait.) Hasst) có dạng sống cây bụi sống lâu năm, phân bố rộng ở Việt Nam. Thường gặp ở các trảng cây bụi, đất trống, ven đường, ven rừng, là loài cây ưa sáng, có thể sống được nơi đất tầng nông, có nhiều đá lùn, đá lộ đầu, đất chua. Sim mọc cùng các loại cây khác như Mua, Đom đóm, Cánh kiến, Guột, Sầm sì, Thành ngạnh, Đò ngon, Chổi sể, Dền, Trâm, Thầu tấu... Trước đây một số bộ phận của cây được thu hái như búp, lá non, rễ làm thuốc, quả chín để ăn và ít có giá trị kinh tế. Hiện nay, do chế biến tốt nên các sản phẩm từ quả Sim như rượu vang Sim, rượu mạnh Sim, sirô Sim, mứt Sim, kẹo gôm Sim, socola Sim... đã tạo nên thương hiệu nổi tiếng Sim Phú Quốc trở thành món quà hấp dẫn cho du khách trong và ngoài nước. Do nhu cầu sử dụng cao đã tạo đà cho việc thu hái, chế biến và gây trồng tạo vùng nguyên liệu, tạo việc làm và thu nhập cho nhiều vùng nông thôn, tận dụng được đất khô cần để trồng, tăng khả năng phòng hộ của rừng. Có thể khẳng định Sim là loài cây đa tác dụng, có tiềm năng phát triển, không những xóa đói giảm nghèo mà còn làm giàu từ loài Sim.

Từ khóa: Giá trị, lâm sản ngoài gỗ, phân bố, Sim.

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Loài Sim (*Rhodomyrtus tomentosa* (Ait.) Hasst) loài lâm sản ngoài gỗ (LSNG) đa tác dụng cho quả dùng làm thực phẩm có thể ăn tươi, làm si rô, chế biến rượu vang, rượu mạnh, kẹo gôm, socola Sim... phục vụ tiêu dùng và xuất khẩu. Thân, rễ và cành lá cây Sim được dùng trong y học để chữa các bệnh về tiêu hóa, xương khớp. Những giá trị đó mở ra tiềm năng để phát triển cho một loài lâm sản ngoài gỗ có giá trị kinh tế và đặc biệt góp phần tạo việc làm và thu nhập ổn định cho người trồng, người thu hái cũng như buôn bán, chế biến Sim. Về môi trường, Sim là loài cây tiên phong ưa sáng, phân bố rộng ở Việt Nam có thể sống được ở những nơi đất cằn cỗi, nhiều đá lộ đầu, tầng đất mỏng, đất chua phèn, hay khô hạn, đất trống, trảng cây bụi, dưới tán rừng trồng tạo thành tầng cây bụi, thảm tươi có tác dụng bảo vệ đất, chống xói mòn tốt. Sim có hoa đẹp màu tím vào mùa hoa nở tạo ra cảnh quan rất đẹp như một bức tranh của thiên nhiên ban tặng; vào mùa hoa nở và quả chín đã thu hút được rất nhiều sự quan tâm của du khách. Với những giá trị đó, loài Sim trước đây ít được để ý, nay đã trở thành loài cây lâm sản ngoài gỗ đa tác dụng cần được quan tâm phát triển theo đúng

giá trị thực của chúng cũng như cần có những nghiên cứu, đầu tư của các ban, ngành nhằm tạo thế mạnh phát triển như một loại cây trồng lâm nghiệp góp phần xóa đói giảm nghèo, làm giàu từ loài Sim, về lâu dài tiến tới xây dựng chỉ dẫn địa lý và thương hiệu cho các sản phẩm của loài Sim. Bài báo này giới thiệu kết quả nghiên cứu ban đầu về loài Sim ở Việt Nam, làm cơ sở đề xuất cho những định hướng nghiên cứu nhằm phát triển một trong những loài cây lâm sản ngoài gỗ của Việt Nam.

2. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

Đối tượng nghiên cứu: Loài Sim (*Rhodomyrtus tomentosa* (Ait.) Hasst) thuộc họ Sim (Myrtaceae) tên gọi khác Hồng sim.

Nội dung nghiên cứu: i) Đặc điểm lâm học của loài Sim; ii) Sinh trưởng, năng suất cây trồng, chế biến và thị trường tiêu thụ các sản phẩm của loài Sim.

Phương pháp nghiên cứu:

- Kế thừa có chọn lọc các tài liệu đã công bố có liên quan đến đặc điểm sinh vật học, sinh thái của loài.

- Phỏng vấn: Người thu hái, người thu gom, cơ sở chế biến quả Sim và tiêu thụ (phỏng vấn 20 người tại Quảng Ninh, Quảng Bình và Phú Quốc).

- *Phương pháp điều tra tuyến*: lập 6 tuyến điều tra điển hình qua các sinh cảnh của Sim theo các dạng địa hình khác nhau tại 3 tỉnh Quảng Ninh, Quảng Bình và Kiên Giang (Phú Quốc). Lập 12 ô tiêu chuẩn điển hình cho từng sinh cảnh, diện tích 500 m²/ô tiêu chuẩn.

Đo đếm tất cả các bụi trong ô tiêu chuẩn; Trong mỗi bụi, tiến hành đo chiều cao, đường kính tán, số cành phân ra từ gốc, số nhánh trên mỗi cành. Chọn cây có kích thước trung bình theo nhóm (cây sinh trưởng tốt, cây sinh trưởng trung bình, cây sinh trưởng xấu) sau đó đếm số quả, khối lượng quả trên mỗi cành của mỗi cây và nhân với số cây trong từng nhóm để tính năng suất quả.

- *Nội nghiệp*: Tổng hợp kết quả tham khảo tài liệu, phỏng vấn và điều tra tuyến, ô tiêu chuẩn để phân tích.

3. KẾT QUẢ VÀ THẢO LUẬN

3.1. Đặc điểm lâm học của loài Sim

Đặc điểm hình thái: Dạng cây bụi phân cành thấp và nhiều cành, sống lâu năm, thân hóa gỗ, cao từ 1 - 2 m, cá biệt có cây chiều cao tới 3 m. Vỏ thân màu nâu vàng, khi già màu nâu đen. Cành non có phủ lông ngắn. Lá đơn mọc đối chụm, không có lá kèm, hình trái xoan hoặc trứng ngược, gốc lá tù, dài 4 - 7 cm, rộng 2 - 4 cm, khi non cả hai mặt lá có lông, sau đó nhẵn ở mặt trên, có lông mịn màu trắng ở mặt dưới, hệ gân hỗn hợp có 3 gân gốc nổi rõ ở mặt dưới, mép lá nguyên. Hoa lưỡng tính mẫu 5, thường mọc thành cụm 3 hoa ở nách lá, lá hoa đều, đài hợp phía trên có 5 cánh, tràng 5 cánh màu hồng, nhị nhiều và rời, lá bắc dạng trái xoan, mọc đối, có lông mềm, dính ở gốc đài, bầu hạ, quả mọng hình trứng ngược khi non màu xanh, chín chuyển sang màu tím đen, phía ngoài quả có phủ lông mịn, các cánh đài tồn tại cùng với quả, mỗi quả có rất nhiều hạt.

Đặc điểm phân bố, sinh thái: Qua thực tế điều tra cho thấy loài Sim có phân bố ở nhiều đai cao khác nhau nhưng thường hay gặp ở đai cao dưới 700 m so với mực nước biển, tập

trung ở độ cao 30 - 300 m, khô, chua, có nhiều đá lẫn, tầng đất mỏng. Nhiều tài liệu công bố cho rằng Sim là loài chỉ thị cho vùng chua phèn, đất bị thoái hóa, bạc màu; nội số tài liệu cũng nhận xét Sim là loài trong nhóm cây tiên phong ưa sáng.

Tại Quảng Ninh: Sim phân bố tự nhiên trên các đảo, vùng đồi núi trong đất liền ven biển cũng như đồi núi cao khu vực biên giới, các khu vực đang khai thác than, trong rừng tự nhiên phục hồi, các bãi trống sau cháy rừng, nương rẫy bỏ hoang, khu vực rừng trồng Thông, Bạch đàn, bãi chăn thả... có nơi mọc gần sát mép nước biển.

Tại Quảng Bình: Sim mọc tự nhiên trên các đồi của tất cả các huyện, gặp nhiều ở khu vực rừng phục hồi sau nương rẫy, sau khai thác, các khu rừng phòng hộ đầu nguồn; dưới tán rừng trồng Thông. Ít gặp ở dưới tán rừng trồng Cao su hay dưới tán rừng trồng Keo vì độ tàn che của rừng trên 0,5 nên không phù hợp với sinh thái của loài. Một số diện tích Sim mọc tự nhiên tập trung tại huyện Quảng Trạch đang được các cấp chính quyền và người dân địa phương khoanh nuôi, bảo vệ tốt với mục đích tạo thu nhập cho người dân địa phương, đây là mô hình cần phát triển vì đầu tư ít nhưng mang lại hiệu quả cao cả về kinh tế, xã hội và môi trường.

Tại Phú Quốc: Phú Quốc là nơi nổi tiếng về du lịch với các sản phẩm có thương hiệu được chế biến từ quả Sim. Nơi đây Sim có phân bố tự nhiên trên đảo thường gặp ở đai độ cao dưới 30 m so với mực nước biển, ở các sinh cảnh như trảng cây bụi, rừng thứ sinh phục hồi, không mọc tập trung mà phân bố rải rác dưới tán rừng. Một vài hộ trồng Sim để thu hút khách du lịch và bán các sản phẩm được chế biến từ quả Sim. Một nguy cơ đe dọa là ở sinh cảnh Sim phân bố ở đai thấp đang bị thu hẹp do chuyển đổi mục đích sử dụng, người dân buôn bán đất, san lấp mặt bằng để xây dựng...

Bảng 1. Thành phần thực vật nơi có loài Sim phân bố

Địa điểm	Sinh cảnh	Thành phần cây gỗ	Thành phần cây bụi, thảm tươi
Vân Đồn (Quảng Ninh)	Trảng cây bụi	Thầu tấu, Cánh kiến, Dung, Ngõa, Màng tang, Nhựa ruồi, Thanh mai, Bời lời nhót,	Mua, Sầm sì, Chổi sể, Guột, Cỏ tranh
	Ven rừng	Mấn đĩa, Màng tang, Bời, Bời lời nhót, Kháo nước	Guột, Mua
	Rừng trồng Thông	Thông, Thầu tấu, Cánh kiến	Guột, Mua, Phèn đen
Quảng Trạch (Quảng Bình)	Rừng phục hồi	Trâm trắng, Thầu tấu, Mấn đĩa, Muồng ràng ràng, Dền, Bời lời	Chành chành, Sầm sì, Cẩm cang, Chổi sể, Guột
	Trảng cây bụi	Thầu tấu, Cánh kiến, Muồng trưởng, Ba soi, Vú bò	Mua, Sầm sì, Guột, Cỏ lào
	Rừng trồng Thông	Thông, Muồng trưởng, Thầu trâu	Cẩm cang, Sầm sì, Mua, Xấu hô, Cỏ lào
Phú Quốc (Kiên Giang)	Trảng cây bụi (không ngập nước)	Dền, Xương cá, Su ối	Luân thù, Cỏ dùi trống, Mua, Chổi sể
	Ven rừng	Tràm, Dền, Cám, Vôi thuốc, Thành nạnh, Mai	Cọc rào, Sầm sì, Mua

Kết quả bảng 1 cho thấy loài Sim có phân bố ở nhiều dạng sinh cảnh khác nhau từ trảng cây bụi, rừng thứ sinh phục hồi, ven bìa rừng, các khoảng trống gần khu dân cư, nương rẫy bỏ hoang do bị thoái hóa không thể canh tác được cây nông nghiệp, ngoài ra còn gặp Sim trong các khu vườn rừng, vườn cây ăn quả hay dưới tán rừng trồng một số loài cây gỗ như Thông, Bạch đàn.

Thành phần thực vật trong các sinh cảnh có Sim phân bố không đa dạng: Tầng cây gỗ với các loài cây gỗ nhỏ, ưa sáng như Trâm trắng, Cánh kiến, Dền, Màng tang, Thanh mai, Bời lời, Mấn đĩa, Thầu tấu... Cây mọc rải rác không thành tầng khép. Tầng cây bụi, thảm tươi và thực vật ngoại tầng cũng khá đơn giản, các loài thường mọc cùng như Mua, Sầm, Chổi xuể, Guột Cẩm cang... Đây là những loài cây ưa sáng, chịu được đất chua, hạn. Một số nơi Sim mọc tập trung, chiếm ưu thế. Đây là cơ sở khoa học cho những nghiên cứu để khoanh nuôi khu vực có Sim phân bố tự nhiên thành vùng nguyên liệu lấy quả sau này. Dưới tán

rừng trồng, đặc biệt là rừng trồng Thông ở khu vực Đông Bắc, Bắc Trung bộ có xuất hiện Sim mọc tự nhiên, cần tiếp tục nghiên cứu để đưa loài cây này trồng dưới tán tạo nên lớp phủ thực vật xanh quanh năm vừa giảm nguy cơ cháy rừng vừa tạo thêm thu nhập cho người dân.

3.2. Bước đầu đánh giá sinh trưởng và năng suất của Sim trồng và thị trường tiêu thụ các sản phẩm

Sớm xác định Sim là loài cây lâm sản ngoài gỗ mang lại giá trị sử dụng và giá trị kinh tế cao, đặc biệt là loài có khả năng sống được trên những vùng đất "xương xẩu" khó có thể trồng được các loài cây ăn quả hay cây công nghiệp dài ngày khác, người dân tại Quảng Bình, Quảng Ninh đã triển khai trồng Sim. Nghiên cứu điền dã tại Quảng Ninh cho thấy hộ gia đình trồng quy mô nhỏ dưới 1 ha, trồng xen với cây ăn quả như Thanh mai, Vải; tại Quảng Bình một số hộ trồng thuần loài với quy mô trên 1 ha, kết quả ban đầu được đánh giá tại bảng 2.

Bảng 2. Sinh trưởng của mô hình trồng Sim tại Quảng Bình

Năm trồng	Mật độ (bụi/ha)	Số nhánh bình quân/bụi	Đo (cm) của nhánh	Hvn (cm)	Dtán (cm)
Năm 2016	6000	4	2,1	1,5	1,25
Năm 2018	6000	3	1,2	0,9	0,80

Thực tế nghiên cứu cho thấy: Nguồn giống chủ yếu là bứng những cây ở tự nhiên có chiều cao khoảng 0,5 m về trồng. Bước đầu Sim sinh trưởng khá tốt, theo thời gian mật độ giảm so với lúc trồng, nguyên nhân chủ yếu do nắng hạn kéo dài, không có điều kiện tưới nước làm cho một số cây bị chết. Về phát triển Sim trồng năm 2016 đến năm 2018: 100% số bụi đã ra hoa kết quả cho thu hoạch lúa đầu tiên. Sim trồng năm 2018 do thời tiết nắng hạn nên từ khi đưa từ rừng về cây sinh trưởng chậm, phát

triển không đồng đều, rất ít bụi ra hoa sau một năm trồng nên cần phải có biện pháp chăm sóc khi có điều kiện thích hợp. Như vậy, ở mô hình trồng chỉ sau hai năm trồng đã bắt đầu cho thu hoạch lúa quả đầu tiên nên năng suất và chất lượng chưa ổn định. Cần tiếp tục nghiên cứu, đặc biệt là chọn lọc cây trội có năng suất quả cao, chất lượng quả tốt để làm giống, cũng như áp dụng kỹ thuật trồng thâm canh, áp dụng tiêu chuẩn VIETGAP để tăng giá trị sản phẩm.

Bảng 3. Năng suất quả ở mô hình Sim trồng năm 2016

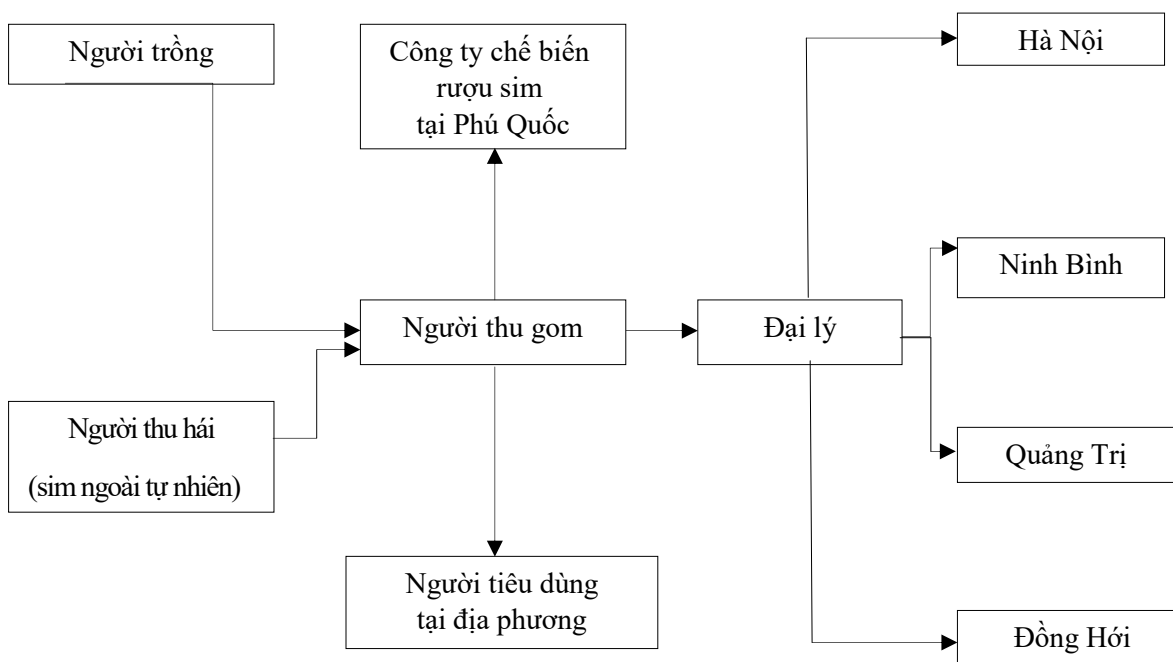
Phân cấp sinh trưởng	Số bụi/ha	Năng suất quả/bụi (kg)	Năng suất quả/ha (kg)
Bụi sinh trưởng tốt	1600	1,847	2955
Bụi sinh trưởng trung bình	2500	2,055	5137
Bụi sinh trưởng xấu	1800	0,173	311
Tổng số	5900		8403

Bước đầu cho thấy năng suất quả trung bình của Sim trồng thuần loài sau 4 năm cho thu hoạch 1 ha trên 8000 kg/năm, trung bình khoảng 170 triệu đồng, nếu trừ chi phí ban đầu như giống, phân bón, công lao động... người

dân đã có lãi và chắc chắn các năm sau năng suất sẽ cao và ổn định hơn, bởi Sim là loài cây sống khá lâu năm. Cần có những nghiên cứu tiếp theo để đánh giá hiệu quả kinh tế cũng như môi trường của mô hình trồng Sim thuần loài.

Kênh thị trường tiêu thụ

Sơ đồ kênh tiêu thụ quả Sim:

Kết quả điều tra cho thấy có 02 nguồn cung cấp sim chủ yếu là Sim thu hái từ tự nhiên và Sim trồng. Nếu trước đây quả Sim được tiêu thụ nhỏ lẻ trên địa bàn hẹp ở mỗi địa phương thì hiện nay thị trường tiêu thụ Sim rất rộng lớn, tạo thành mạng lưới từ Bắc vào Nam. Quả Sim được người thu hái bán cho các hộ, đại lý thu gom mua về loại bỏ tạp chất, sau đó phân loại và đóng thùng để chuyển tới các cơ sở chế biến với sức tiêu thụ mỗi năm hàng trăm tấn trở lên. Một số ít được chuyển về đại lý bán lẻ ở Hà Nội, Ninh Bình, Quảng Trị, sau đó bán cho người tiêu dùng mua về tự chế biến thành rượu Sim, si rô Sim hay ăn tươi. Hiện nay nhu cầu sử dụng Sim để làm siro, ngâm rượu trong tỉnh rất lớn nên nguồn cung không đủ cầu. Phần lớn quả Sim được chuyển ra Phú Quốc, tại đây có một số cơ sở chế biến với quy mô lớn như: Doanh nghiệp tư nhân Đảo Sim Phú Quốc với hàng trăm sản phẩm đa dạng phong

phủ như rượu vang Sim, rượu voska Sim các loại, mật Sim, socola Sim, kẹo gôm Sim và nhiều loại bánh kẹo chế biến từ quả Sim khác với mẫu mã đẹp, hấp dẫn để bán cho khách du lịch trong và ngoài nước.

Giá thu mua quả Sim tươi biến động từ 30.000 - 45.000 đồng/kg. Rượu Sim từ 300.000 - 550.000 vnd/chai, mứt Sim 50.000 đồng/hộp... đây là mức giá phù hợp với nhiều người tiêu dùng, khách du lịch trong và ngoài nước. Đặc biệt các sản phẩm chế biến từ quả Sim tại Đảo Ngọc du lịch Phú Quốc đã trở thành thương hiệu nổi tiếng được nhiều người biết đến, mở ra triển vọng lớn để phát triển vùng nguyên liệu cho các cơ sở chế biến tại Phú Quốc và lan rộng ra các vùng miền khác trong cả nước, góp phần tạo việc làm, thu nhập ổn định, tận dụng được đất đai cần cỗi ở các địa phương.

Một số hình ảnh về sản phẩm từ quả Sim:

Hình 1. Quá trình phân loại quả Sim

Hình 2. Sản phẩm rượu từ quả Sim

Hình 3. Sản phẩm mứt từ quả Sim

KẾT LUẬN

1. Sim là loài cây tiên phong ưa sáng có phân bố rộng trên khắp các vùng đồi núi của Việt Nam. Sim có thể mọc trên các vùng đất khô cằn, chua phèn, nhiều đá lẫn, đá lộ đầu, mọc cùng các loài cây khác như: Mua, Sâm, Dung, Chối sủ, Guột, Đom đóm, Cánh kiến, Thầu tấu, Dền... trên các sinh cảnh trảng cây bụi, rừng thứ sinh phục hồi, rừng trồng, bìa rừng, nương rẫy bạc màu.

2. Sim là loài cây đa tác dụng, các bộ phận của cây có thể dùng làm thuốc, quả dùng chế biến ra rất nhiều sản phẩm khác nhau được thị trường ưa chuộng, mở ra một triển vọng lớn để phát triển vùng nguyên liệu phục vụ chế biến.

3. Đây là loài cây lâm sản ngoài gỗ cần được ưu tiên nghiên cứu phát triển gây trồng, chế biến. Bởi hiện nay loài cây này chưa được quan tâm đúng mức. Mặc dù trên thực tế Sim đã trở thành loài cây xóa đói, giảm nghèo và làm giàu cho một số địa phương ở Quảng

Bình, Phú Quốc và Quảng Ninh. Vì vậy, cần có tiếp tục có những nghiên cứu để phát triển toàn diện tạo ra thế mạnh ổn định từ loài Sim cho Việt Nam.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Trần Ngọc Hải (2018), *Nghiên cứu tính đa dạng thực vật lâm sản ngoài gỗ Vườn Quốc gia Phú Quốc, tỉnh Kiên Giang*. Tạp chí Nông nghiệp và Phát triển nông thôn số 11/2018.

2. Tran Ngoc Hai (2007), *Sustainable harvesting methods for some NTFPs in Northern Vietnam*. Non-timber forest products project - Phase II.

3. Đỗ Tất Lợi (1995), *Những cây thuốc và vị thuốc Việt Nam*, In lần thứ VII, Nxb Khoa học và Kỹ thuật, Hà Nội.

4. Nguyễn Phú Nam (2018), *Nghiên cứu thực vật lâm sản ngoài gỗ ở VQG Phú Quốc, tỉnh Kiên Giang*. Luận văn cao học Đại học Lâm nghiệp.

5. Nguyễn Chí Thành, Trần Hợp, Lê Hữu Phú (2013), *Cây Sim ở VQG Phú Quốc*. Trung tâm nghiên cứu rừng và đất ngập nước. Nhà xuất bản Nông nghiệp. TP HCM.

5. Jenne De Beer (2000), *Non wood forest products in Indochina - Focus: Vietnam*. FAO Rome, Fo: Misc/9.

STUDY ON RHODOMYRTUS TOMENTOSUS NON TIMBER FOREST PRODUCT

Tran Ngoc Hai¹

¹*Vietnam National University of Forestry*

SUMMARY

The Sim species (*Rhodomyrtus tomentosa* (Ait.) Hasst) is a shrub, perennial and light-demanding plant, broadly distributed in Vietnam. This species usually to be seen growing together in scrub land bare lands, road sides and forest edges. The plants grow together with some speies as *Melastoma candidum*, *Alchornea rugosa*, *Mallotus philippinensis*, *Memecylon edule*, *Cratoxylon polyanthum*, *Cratoxylon prunifolium*, *Baeckeria frutescens*, *Xylopia vielana*, *Syzyium album*, *Aporosa microcalyx*... In the past, some parts of the plant as buds, young leaves, roots and fruits were harvested for medicine and food by local people with little economic value. Currently, due to the development of processing technology, many products from Sim fruits such as wine and brandy, syrup, jam, soft candy and chocolate, etc have been produced, creating a famous label named Phu Quoc Sim. The product has become attractive gifts for domestic and foreign visitors when travelling to Phu Quoc Island. The increase of Sim product needs brings the momentum for harvesting, processing and planting activities of Sim trees for material areas, which creates jobs and raises the income for many rural areas, makes use of arid land for cultivating and enhances the protection capacity of forest. It can be affirmed that Sim is a multi-purpose tree with potential for development, not only eliminating poverty but also enriching local economic.

Keywords: Distribution, non-timber forest products, *Rhodomyrtus tomentosus*, value.

Ngày nhận bài : 30/8/2019

Ngày phản biện : 27/9/2019

Ngày quyết định đăng : 04/10/2019